

OTÁZKA ZMYSLU LITERÁRNEJ VEDY (VZŤAH TEXTU A KONTEXTOV)

MÁRIA BÁTOROVÁ

BÁTOROVÁ, Mária: The Question of the Meaning of Literary Science (Relationship Between Text and Contexts), 2022, Vol. 4, Issue 1, pp. 5 – 12. DOI: 10.17846/CEV.2022.04.1.5-12.

ABSTRACT: The study again raises and clarifies the fundamental questions of literary science: what does literary science mean; what is the point? It also deals with processes in hermeneutic literary research, the meaning and significance of a specific text, the importance of the individual contexts that it relates to as well as the meaning of comparative literary science, the comparative aspects of literary science, the comparative encounters of literature and culture in the inter-literary process and finally the importance of eliminating stereotypes (imagology).

KEYWORDS: Literary science. Humanities and social sciences. Interdisciplinarity. Specific text. Specific contexts. Possibilities of interpretation. Communication.

ÚVOD

Veda bola a ostane vždy exkluzívnou oblasťou. Keď si veľké národy uvedomili, aká je potrebná, začali tejto exkluzivite vytvárať podmienky v zmysle štandardných inštitúcií, ktoré aj financovali. Takto sa stali vedné odbory atraktívne a okrem viditeľných, pozitívnych vedeckých objavov, ktoré boli svojim významom dualitné (obojaké), to znamená, že aj pomáhali, aj ničili, stalo sa územie vedy skrýšou pre ľudí, ktorí sa vedia tváriť ako vedci a inštitúcie využívajú na podporu svojho nič neprinášajúceho života. V tomto spôsobe existencie veda nie je jediná, takto strácajú dôveru verejnosti aj mnohé iné oblasti a inštitúcie, v ktorých sa tak, ako vo vede, musí na výsledok čakať. O čo teda ide? Ide o reálny zmysel vedeckých skúmaní a výsledkov. A ten je merateľný. Nielen v prírodných vedách, kde sa desať autorov podpíše pod jeden článok v karente, ale aj v humanitných vedách, kde jeden výskumník sa roky pokúša rekognoskovať a popísať povedzme aj cez jedno umelecké dielo aspoň časť zložitej skutočnosti autora diela, a tým aj jeho času a prostredia, aby ukázal zmysel estetiky, zmysel literárneho diela, ich vplyvu na bežný, obyčajný život, ale aj pestoval vedomie o spoločensko-historických procesoch a aj typ vzdelania, ktoré predchádza katastrofám a život neničí, ale podporuje a pestuje!

Pri odovzdávaní cien ESET 21 sa vyjadril jeden z laureátov: „Mňa nezaujíma minulosť, zaujíma ma len budúcnosť a tá začína dnes.“ Aj toto je rozdiel medzi prírodnými a humanitnými vedami, že vo výskume humanitných vied je aspekt minulosti neodmysliteľný.

Konzumná spoločnosť prestala počítať s víziami, prestala sa kontrolovať, je obézna na mnohý spôsob a infarktuje tu v jednej, tu v inej oblasti. Prevalcúva nám pred očami vydobyté a fungujúce psychologické procesy nápomocné životu mediálnou hlučnosťou a ohlušujúcou hlúposťou, ktoré otupujú zmysly a myseľ. Zdá sa, že znova raz v dejinách je už len krok k úplnej hluchote a slepote. Slová ako striedmosť, či dokonca pokánie vymizli zo slovníka a pripisujú sa v rôznych typoch náboženstiev všeličomu, najmä však ústia v rôznych teroristických atakoch do agresivity proti životu: k smrti s príslubom neba.

Tento proces, ktorý iste už lepšie charakterizovali v dejinách ruinovania civilizácií rôzni mudrci a veštcí, ale aj vážni predvedci a vedci – sociológovia, nemožno ovplyvniť a regulovať. Sebazničujúci proces musí zrejme človek doviest do konca a potom začať od piky stavať. Nemá

na to, aby udržal a pestoval hodnoty. Nemá na to, aby si vážil to, čo mu generácie pripravili, neváži si pohodlie a úroveň civilizácie.

ZMYSEL A VÝZNAM HUMANITNÝCH A SPOLOČENSKÝCH VIED

Tu sa ocitáme v bode, do ktorého situujeme význam humanitných a spoločenských vied, ktoré by mali mať regulatívnu úlohu, no túto, paradoxne, nikto dnes nepotrebuje. Avšak humanitné vedy mali a majú kľúčovú rolu pri prebudení, udržaní a pestovaní vedomia, poznania, vzdelania, zmyslu a kvality života!

Uvedené charakteristiky jedna za druhou majú v súčasnosti – ale aj v spätnom obraze cesty k nej – **vždy iný a iný význam v súvislosti s mnohými kontextami, najmä však s historickým kontextom** vývinu tej-ktorej krajiny zatiaľ neglobalizovaného sveta. Poznanie kontextov súvisí priamo so vzdelaním, má výnimočný význam v rôznych stupňoch vzdelania. Predchádza konfliktom, úzkym, t. j. obmedzeným úsudkom atď., a nakoniec **nezmyselnému ničeniu – duchovnému a následne fyzickému.**

Postmoderná literárna veda, rizomaticky nivelizujúca všetky procesy, oberá rozličné svoje oblasti o špecifiká, umožňuje napĺňanie rôznych osobných ambícií a preferencií literárnych vedcov pod rúškom výberu „uzlov“, „rezov“ a „identifikácie sietí“, ktoré priorituje a ktoré manipulujú vedomie. Sama osebe, povedzme v jej skorých fázach, pars pro toto vo Foucaultovej filozofii, znamená pregnantný vedecký prínos. Foucault svoj výskum prepojil na sociológiu, teda stal sa prínosným najmä pre identifikáciu a vysvetlenie spoločenských procesov vývinu. Ako príklad možno uviesť zovšeobecnenia a aj metaforické pomenovania spoločenských procesov, v ktorých sa vylučujú a ostrakizujú „škodlivé“ veci, napríklad chorí pri vzniku nemocníc v čase moru, ale potom aj prenesene v čase totalitných režimov, v ktorých sa pre „zdravie“ spoločnosti izolovali do väzení, vnútornej emigrácie atď., nebezpečné myšlienky slobody a demokracie. Cez pojmy sloboda a demokracia, čo sú pojmy na označenie kvality života, súvisí literárna veda, ako súčasť humanitných vied, s politickým kontextom každého z období, ktoré skúma, a s rozličnými typmi identít, ktoré človeka určujú.

Sloboda literárneho vedca a jeho výskum závisí takto priamo od politického systému, v ktorom vedec žije. Vplyv hegemonnej politiky na vedu sa tu konfrontuje s etickými princípmi slobody skúmania a s možnosťou publikovať slobodne výsledky výskumu. Ak pozorujeme slobodu ako kľúčový pojem, možno ju skúmať z hľadiska etablovania/neetablovania sa demokracie, ako slobodu umelca, ale aj vedca – interpreta, teda možnosť vyjadriť sa umením a o umení slobodne.

VÝSKUM HISTORICKÉHO KONTEXTU AKO RELEVANTNÝ VÝSKUMNÝ PODKLAD A VÝSKUMNÁ METÓDA OVERENÁ V „KONTEXTOVÝCH MONOGRAFIÁCH“¹

V týchto koordinátach uzrieme literárnovedné skúmanie (v našom výskumno-metodologickom chápaní) ako zložitý, komplikovaný proces, ktorý preveruje aj charakter samotných vedcov. Literárny vedec totiž identifikuje, diagnostikuje a potom interpretuje umelecké – literárne dielo. Pretože literárna veda bola a je vo vleku ideológií, čiže politiky, **často sa zneužíva. Je len na vedcovi, nakoľko sa zapne v ňom samom schopnosť odolať ideologickým (politickým) tlakom, nakoľko mu ide o „pravdu“ a výpovednú hodnotu literárneho artefaktu, literárneho textu², ktorú**

¹ Typ monografie, ktorá popri literárnovednej teoretickej analýze zohľadňuje a skúma relevantné kontexty ako verifikátory interpretácií konkrétneho textu umeleckého diela.

² Umelecký text je celostný znak (superznak), ktorý je výsledkom špecifického zobrazenia reality, a určujú ho tieto vlastnosti: 1. je zafixovaný jazykový prejav a slúži na uchovanie v ňom obsiahnutých informácií;

neslobodno významovo posúvať, neslobodno zneužívať, povedzme kvôli vlastným výhodám – titulom, postaveniu atď. Tento etický aspekt je však len jedným z mnohých. Vo vzorci skúmania našou, v kontextových monografiách už vyskúšanou metódou A (autor) – T (text) – Č (čitateľ/recipient) a ich kontextov³, je dôležité si uvedomiť, že kontexty (historický, sociologický, filozofický, religiózny, etnologický atď.) sú/nie sú pri každom člene uvedeného vzorca iné. Máme na mysli najmä skúmanie diel alternatívnej (paralelnej) kultúry a disidentov, keď dielo mohlo byť publikované až oneskorene a prichádzalo k recipientovi v iných historických podmienkach. Toto platí najmä pre literatúry strednej Európy.

Predmetom výskumu slovenskej literárnej vedy je slovesné umenie – literatúra, ktorá má v procese vývinu, teda v historickom kontexte vývinu slovenskej kultúrnej identity, zvláštne postavenie. Jej vývin totiž súvisel s piatimi viac alebo menej intenzívnymi hegemoniami⁴, v ktorých kultúra existovala a nezmizla napriek asimilačným tendenciám a iným prekážkam, medzi ktoré pokojne možno priradiť súčinnosť vlastného obyvateľstva (odnárodňovanie, Hlinkove gardy, totalitné skupiny v 50. rokoch 20. storočia a pod.). V strednej Európe je to ojedinelý typ vývinu. Do roku 1918 totiž zastupovala slovenská literatúra v Hornom Uhorsku pre slovenské etnikum celé inštitúcie, ktoré boli v slobodných krajinách diferencovane rozvinuté. Tento historický kontext je potrebné mať vždy na pamäti, nie ako pre kultúru dehonestujúci prvok, ale objektívne ako špecifikum individuálneho vývinu. Slovenská kultúra na rozdiel od kultúr okolitých krajín, ktoré sa začínali formovať po Vestfalskom mieri a sformovali sa ako štáty v roku 1848 (niektoré – ako Nemecko – v roku 1871), existovala paralelne vo vlastnom jazyku k oficiálnej rakúsko-uhorskej, neskôr uhorskej kultúre, podporovaná len mecénmi, zbierkami a pod., a to za silných opatrení proti slobodnému rozvoju vzdelania (napr. susedné Čechy pod rakúskou hegemoniou mali vlastné školy, mohli pestovať vlastný jazyk). Po dvoch kodifikáciách jazyka – bernolákovskej (1787) a štúrovej (1843 – 1846), po vzniku druhého najstaršieho literárneho časopisu v Európe *Slovenských pohľadov na vedu, literatúru a umenie* v roku 1846, po vzniku Matice slovenskej (1863), troch slovenských gymnázií – v Martine, Revúcej, Kláštore pod Znievom, bolo toto všetko po tzv. vyrovaní Rakúsko-Uhorska v roku 1867 uhorskou vládou zrušené v r. 1875. O rok neskôr

2. je nerozčlenený (celostný) signál, ktorý je rámcovaný začiatkom a koncom; 3. tvorí osobitnú štruktúru, lebo v ňom obsiahnuté jazykové a tematické prvky sú usporiadané a hierarchizované podľa istých princípov, podľa Lotmana je umelecký text zložitou konštruovanou významovou a všetky jeho prvky sú významovými prvkami (Lotman 1970, slov. vydanie 1990). V postmoderne sa však umelecký text často rozpadáva na fragmenty a stráca celistvosť (fragmentárnosť je však už znak moderny), napr. P. Vilikovský, P. Esterházy *Harmonia caelestis*. Text sa javí z hľadiska povrchovej štruktúry ako lineárny sled viet spájaných princípom postupnosti a vytvárajúcich jeho komplexnosť, obsahovú ucelenosť. Okrem horizontálnej štruktúry má literárny text však aj vertikálnu – hĺbkovú štruktúru. V nej sú zašifrované kultúrne významy ľudského vývinu (Žilka 2011).

³ V Nitrianskej škole bol známy vzorec A – T – Č (Miko, František – Popovič, Anton. 1978. *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran), v ktorom však modelovo neboli vyznačené kontexty (tradícia a i.) ako významovo rovnocenné. Zmyslovo-sémantická simultánnosť jednotlivých zložiek textu (segmentov), vnímaných diferencially, t. j. hodnotu (platnosť) každého z nich utvárajú vzájomné vzťahy systému (textu), nie jednotlivé prvky. Významnú úlohu pri tvorbe kontextu má autor aj čitateľ. J. Slawiński hovorí a) o materskom kontexte (utvára sa kultúrnymi, psychologickými a sociálnymi okolnosťami vzniku prejavu) a b) o kultúrnom kontexte (utvára sa v procese čítania prejavu, subjektívnou (aktuálnou) interpretáciou textu). Každý text teda nesie aj istú inštrukciu pre tvorbu – kód, informáciu o znakových vzťahoch textu. Tá je deklarovaná autorskou príslušnosťou k textu k určitému kontextu, ale aj bez toho ju určuje autor rôznymi typmi označovania. Kontext je teda individuálnou – autorskou a komunikačnou – čitateľskou situáciou významov textu, ktorá kóduje širší situačný zmysel textu, jeho identitu vo vzťahu k iným textom.

⁴ Pozri Bátorová 2014, 73 – 88.

vyšiel diskriminačný zákon: kto chce pôsobiť v štátnej službe, musí si meno písať po maďarsky alebo po nemecky. Táto silná politická manipulácia trvala a silnela cez Apponyiho zákony (1907), keď zažívala slovenská kultúra najsilnejší asimilačný proces. Skončil sa až rokom 1918 vznikom Československej republiky, následne ustanovením slovenského jazyka ako úradného, povolením vlastných inštitúcií, UK, SND a i. Slovenská kultúra odolala následne oveľa slabšiemu tlaku jazykovej asimilácie – čechoslovakizmu.

V nastupujúcej deštrukcii identity slovenskej kultúry – nemeckej hegemonii slovenská identita obstála excelentne cez obranu demokratických hodnôt a vlastnej identity v SNP. Menej už v akte demonštrovania svojej vlastnej identity voči sovietskej nadvláde. Dve posledné hegemonie zažívali viac-menej všetky európske a aj mimoeurópske štáty. V strednej Európe kultúry existovali v podobe paralelnej kultúry popri oficiálnej kultúre, ktorá podliehala hegemonným snahám. Aj keď hovoríme o rovnakých hegemonoch vo viacerých krajinách, nebol vplyv na všetky rovnaký. V každej krajine je potrebné osobitne určiť typ hegemonie a aj paralelnej kultúry, vnútornej emigrácie a disentu⁵ v rôznych fázach meniaceho sa stavu duchovnej závislosti/nezavislosti. Generalizácie sa nevyplácajú a vytvárajú len nové a nové ideologické posuny a stereotypy.

Vidíme, že sledovať historický kontext pre umenie všeobecne a pre literárne umenie zvlášť, je pre literárnych vedcov komplikovaný proces. Ale bez jeho evidencie nemožno interpretovať ani umelecké dielo a jeho recepciu, ani autora, ani čokoľvek tvrdiť o literárnom procese a vývine. Marxistická literárna veda, aby nemusela rekonštruovať duchovný proces, sa venovala štruktúre a duchovnú sféru vrátane psychológie prestala intencionálne reflektovať. Uchyľovala sa k štrukturalizmu, ktorý chránil od „zbytočných“ psychologických „špekulácií“. Fakty z archívov sa síce uznávali, ale len výberovo, vnútorné oko autocenzúry fungovalo.

Všeobecný politicko-spoločenský výdych a uplatňovanie demokratických princípov po roku 1989 v oblasti obchodu, ktorý sa zmenil na tzv. voľný obchod rivality a súťaže, sa prejavil aj v humanitných vedách. Začali sa skúmať jednotlivé zakázané oblasti aj v rámci literárnej vedy, kde sa namiesto základného výskumu – napriek možnosti slobodne skúmať – z veľkej časti pokračovalo v štrukturalistických metódach výskumu – oprostých od výskumu kontextov a v západnej literárnej vede bežných metód skúmania (nemožnosť tieto metódy používať v slovenskej literárnej vede bola spôsobená tým, že literárni vedci väčšinou neovládali cudzie jazyky, a teda ostávali pri metódach, ktoré mali k dispozícii z bývalého režimu). Napriek tomu sa od 90. rokov za posledné desaťročia zaplňali postupne tzv. biele miesta v slovenskej literatúre najmä literárno-historickým výskumom, čiže chýbajúcimi dátami, ktoré sa v bývalom režime nesmeli uvádzať. Na druhej strane sa automaticky prenášali teórie rozličných pulzácií, chaosu, rozličné útržky postmoderných tendencií zo západnej literárnej vedy, ktoré bolo možné využiť na vytvorenie nových svojvoľných hierarchií. Tieto ústia postupne do redukcie slobodne po 90. roku preskúmaného materiálu, ktorý dopĺňa dejiny slovenskej literatúry z obdobia socialistického režimu. Zároveň paradoxne v demokracii vychádzajú aj slovníky spisovateľov bez veľkých mien slovenskej literatúry (napríklad M. Rúfus), skriptá o literatúre po roku 1989, z ktorých študujú na štátne skúšky budúci učitelia a ktoré neuvádzajú ani nové výskumy, ani mená, ktoré reprezentujú nové trendy v slovenskom literárnom umení a vede. Prevažne a len výberovo sa zameriavajú na vydania v Kalligrame a vo vydavateľstve LIC. Literárni vedci, ktorí takýto výskum publikujú, patria paradoxne do demokratickej inštitúcie SAV⁶, aj keď sekundárne sa ako učitelia zúčastňujú vzde-

⁵ Na Slovensku sa zvyknú označovať postoje alebo umelecké diela ako disidentské po roku 1968, teda v období konsolidácie. Disent/disident však znamená „inak zmýšľajúci“, takže v mojich prácach rozlišujem 1. fázu disentu v 50. rokoch a 2. fázu po roku 1968.

⁶ Myslím tu pars pro toto na kompendiá, ako sú internetové skriptá pre budúcich učiteľov od V. Barboríka z roku 2014: *Vývin slovenskej prózy po roku 1989* (vysokoškolské skriptá k predmetu Dejiny slovenskej

lávacieho procesu na niektorej zo štátnych (!) slovenských vysokých škôl. Obdobie tranzície sa zdanlivo skončilo, no rezíduá minulého režimu ostávajú a najmä chýbajú kritériá, podľa ktorých by sa mali výskumy posudzovať tak, aby spĺňali európske štandardy.

Vyzerá to tak, že literárna veda sa v dejinách vlastného vývinu pohybuje od extrému k extrému. Súvisí to s nestabilitou získanej demokracie v politickom prostredí Slovenska. Treba si však uvedomiť, že umenie vzniká a má vlastný život ukotvený v dielach, ktoré tu ostanú.

ŠKOLSTVO, VEDA A UMENIE

Vedomie o literatúre, výchova k vnímaniu umenia, literárneho artefaktu ako nevyhnutného pre kvalitu života je podstatným zmyslom aj literárnej vedy. Ak má žiak už v základnej či strednej škole šťastie na učiteľa, ktorý túto tézu vyznáva, to znamená ďalej sa vo svojom odbore vzdeláva a rozširuje si obzory, vie literárny artefakt podať v súvisi s historickým, sociologickým, filozofickým a inými kontextami, potom svojich zverencov učí myslieť, nachádzať významy a súvislosti a dáva im návod, ako vnímať aj vlastnú skutočnosť, získavajú spontánne vzťah k skutočnosti a vedia ju interpretovať čo najpravdivejšie, čiže nepodliehajú ideologickým manipuláciám. Na vysokej škole je priam povinnosťou vysokoškolských pedagógov, aby ukázali literárne dielo nielen ako estetický artefakt, ale nevyhnutne aj ako cestu k **identifikácii historických a spoločenských procesov**. Je potrebné „spustiť sondu“ do obdobia vzniku diela a prepojiť literárnovednú analýzu konkrétneho textu na kontexty, a to v **období vzniku literárneho artefaktu (teda nie z dnešného pohľadu)**. Je nevyhnutné, aby sme správne rekognoskovali priestor, v ktorom literárne dielo vznikalo. V tejto metóde nás podporuje napr. Q. Skinner (Cambridgeská škola) a iné teórie.⁷ Samozrejme, ako každý fakt, aj tieto sa môžu pri získaní iných faktov dopĺňať a stav vedeckého skúmania ovplyvňujúci interpretáciu textu sa môže meniť. Rozhodne sa však nemožno vzdať pri výskume umeleckého diela výskumu kontextov, ktoré sú pre jeho identifikáciu a interpretáciu dôležité. Konkrétny text a jeho kontexty zamedzujú generalizácie a aj intencie interpreta vkladať do výslednej interpretácie svoju vlastnú predstavu, „predprodukt“ či očakávania, ako sa obával Gadamer. V skúmaní umeleckého – literárneho artefaktu ide v našej metóde: a) o skúmanie členov procesu vzniku diela, na ktorom sa zúčastňuje autor (a jeho kontexty), pričom je autor kontextom diela a naopak, b) o pochopenie, že dielo má vlastné kontexty (pretože môže byť vydané po smrti autora, a teda jeho kontexty nezdieľa) a jeho kontextami sú aj c) kontexty čitateľa, ktoré sú znova iné, v istom zmysle celkom individuálne. Tento vzorec A – T – Č, na ktorom spočíva náš redesign – vzorec s kontextami –, nie je nový. Použil ho už R. Jakobson (text – komunikát, prehovor ako nevyhnutná forma komunikácie, ktorá má 6 faktorov: pôvodca – autor, príjemca, komunikát – text, kontext, médium a kód) cez, povedzme, Nitriansku školu, cez neskoršieho Diltheya z r. 1923 atď., no špecifická situácia výskumu strednej Európy a jej alternatívnej umeleckej scény, všeobecnejšie umeleckej scény totalitných režimov vôbec, prináša špecifika skúmaných aspektov.

Vo výskume tabuizovaných tém a alternatívneho umenia má každý z členov vzorca svoje kontexty: historické, sociologické, estetické – umelecké atď. Každý z členov má iné a iné kontexty.

literatúry: Slovenská literatúra po roku 1989). Odb. posudzovatelia: prof. Adam Bžoch, CSc., Mgr. Peter Darovec, PhD. Napríklad tu chýba Pavol Strauss, ktorého súborné dielo začalo vydávať Vydavateľstvo Michala Vaška v r. 2009.

⁷ Skinner tu nadväzuje na Wittgensteina, na prístup k analýze textov, ktorá sa sústreďuje nie na význam slov samých osebe, ale na funkciu slov, ktorú sú schopné vykonávať v konkrétnom spoločenskom kontexte (M. Foucault genealógia vedenia/pojmu, J. F. Lyotard – jazyková hra). Teda Skinner stavia na Wittgensteinovi a **hovorí, že nedokážeme rozpoznať funkciu slov a pojmov, pokiaľ nepoznáme dobový kontext a môžeme sa zásadne myliť, pokiaľ by sme to čítali len na základe dnešných významov alebo len „textu osebe“**.

Od študentov netreba vyžadovať mechanické opakovanie dát a faktov, pretože tie si nájdú v encyklopédiách a teraz už aj na internete. Tie sami osebe neznamenajú vzdelanie, ani vedomie o veciach. Vedomie a vzdelanie sú predovšetkým súvislosti, ktorých podkladom sú isté ťažiskové fakty dôležité pre čo najúplnejší výklad kontextov.

Ako vidno už len z tohto pokusu o opis zmysluplnej metódy vyučovania na rôznych stupňoch škôl, učiteľ musí byť vzdelaný a na vysokej intelektuálnej úrovni, aby sa nestalo, že škola ničí tvorivosť, že nabáda k memorovaniu a mechanickému mysleniu. Je tiež potrebné viesť študentov k tomu, aby videli opačné tendencie vývoja ako komplementárne, čiže v istom zmysle potrebné k identifikácii oboch vzájomne sa osvetľujúcich protikladov a ich odtieňov. V šírke existencie rôznosti je potrebné vidieť klad a neviest' k nadhodnocovaniu jedného pred druhým kvôli zisťným cieľom.

Tak vo vývine slovenskej kultúrnej identity možno vidieť rôzne tendencie: konštruktívnu – hyperbolicky pochvalnú – hrdinskú umeleckú výpoveď o práve sa formujúcom národnom spoločenstve v tvorbe štúrovcov. Že tak písali (o národe ako starobylom, hrdinskom, súcítnom, statočnom atď.), ale tak neuvažovali, o tom svedčí zakladanie spolkov miernosti a iných. Paralelne s nimi tvoril Jonáš Záborský a písal z „Chujavy“, v Dni škaredom veľmi expresívne (o bzdochoch, kurvách...). Paralelne s nimi kvôli sile, ktorá spočíva v jednote, písal Ján Kollár o všeslovanskej vzájomnosti a vyzýval paralelne s kodifikovanou slovenčinou k reči československej: „*Neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku* (t. j. Rusku – pozn. M. B.), *jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům*“ (Předspěv k *Slávy dcere*⁸). Popri Kollárovi a i. sa zdôrazňovalo duchovno – myšlienky a knihy v nadväzovaní na *Proglas*, vznikali mnohé obrany jazyka – staroslovienčiny, bolo tu už rozsiahle prekladateľské a aj pôvodné dielo Jána Hollého, ktorý podčiarkol v umeleckých dielach cyrilometodskú tradíciu (*Svatopluk*, *Cyrilometodiáda*, *Sláv* a i.) a udržiavala sa v obrovskom rozmachu tvorby štúrovskej generácie tendencia k svojbytnosti.

Všetky tieto tendencie, ku ktorým pribudla v moderne realistická a surrealistická, žijú dodnes a dajú sa v **procese kontextualizácií vystopovať. Povedzme v prístupe ku skutočnosti je pokračovateľom skepsy J. Záborského voči svojmu národnému spoločenstvu Pavel Vilikovský, ktorý však neduhy vidí a pripisuje ich spoločne s Th. Bernhardom človeku strednej Európy.**⁹

Problémy literárnej vedy sú zaujímavé len v interdisciplinárnom výskume, pretože v umeleckom diele vidíme zachytené spoločenské procesy. Snaha a schopnosť pochopiť ich (M. Weber) obohacuje vedomie, poznanie, získanie nadhľadu, a tým predchádza mnohým súkromným a verejným problémom, roztržkám a nezmyselným bojom, ktoré kultúru oslabujú. Interdisciplinárny prístup k umeleckému – literárnemu dielu neoslabuje literárnovedné prístupy (v našom prípade hermeneutickú analýzu, ktorá je dnes modernou metódou porozumenia), naopak, vhodne ich dopĺňa.

ZMYSEL POROVNÁVACEJ LITERÁRNEJ VEDY. KOMPARATÍVNY ASPEKT LITERÁRNEJ VEDY

Literárna veda, ak má byť plnohodnotným príspevkom k vzdelaniu, nemala by byť puristická a mala by prirodzeným spôsobom presahovať do komparatistiky. Toto je ďalšia oblasť, ktorá

⁸ Ján Kollár opodstatňoval polemiku o samostatnom slovenskom jazyku s E. Štúrom v diele *Hlasové o potrebe jednotného spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846).

⁹ K pojmom „text“ a „kontext“ sa v procese interpretácie a porovnávej literárnej vedy radí „kontextualizácia“. Znamená rôzne súvislosti, do ktorých vstupuje literárne dielo ako ingardenovská konkretizácia kontextu diela. Kontextualizácia je vždy iná pri bežnom čítaní a iná v literárnovednej analýze diela, textu. Polykontextovosť komunikačného prostredia, do ktorého dielo vstupuje, v ktorom sa skúma, si vyžaduje špecifické prístupy. Pri interpretácii slovesných štruktúr je kontextualizácia nástrojom rovnorodým a rovnocenným s textologickými a hermeneutickými metódami.

zvyšuje príťažlivosť, ale aj pravdivosť vedeckých zistení, pretože objekty výskumu vystavuje vzájomnému zrkadlu, čím vystupujú do popredia ešte iné znaky. D. Ďurišin sa venuje vo svojich teóriách okrem evidentných genetických súvislostí aj výskumu typologických súvislostí. To, že komparatistika dnes používa aj iné metódy a vždy ich mení, neznamená, že tie dve sú nelegitímne. V priebehu storočí sa cez krízy, hroziaci zánik a premenlivosť porovnávacej literárnej vedy ukázali ako produktívnejšie typologické súvislosti (čo nepopiera aj genetické), pretože nespočívajú len vo filológii, ale aj v sociologických procesoch, t. j. berú do úvahy viaceré oblasti života, čiže porovnávací proces prúdi v medziliterárnom procese nielen z umeleckého artefaktu – literárneho diela do iného, z oblasti výtvarného, hudobného a i. umenia do druhého, ale aj z jednej literatúry do druhej. Zvláštna oblasť – imagológia – podčiarkla význam takto postaveného výskumu, keď sa zamerala na zrušenie alebo čo aj len výklad veľmi škodlivých stereotypných obrazov v jednotlivých literatúrach o inej literatúre. Rovnako upozornila na „sebaobrazy“ ako nebezpečné pri tvorbe mýtov o sebe samom.

Pokúsili sme sa poukázať na možnosti výskumu a prezentáciu literárnej vedy ako prínosnú oblasť pre úroveň vzdelania a úroveň pestovaného vedomia o svete.

SUMMARY

We have tried to point out the possibilities of research and presentation of literary science as a beneficial area for a level of education and level of cultivated awareness of world scholarship, where one researcher endeavours for years to observe and describe through a specific artistic work at least part of the complex reality of the work's author, and thus also his time and environment, in order to show the meaning of aesthetics, the meaning of literary work, their influence on common, ordinary life, but also to cultivate awareness of socio-historical processes and a type of education that precludes disasters and does not destroy life, but rather supports and cultivates it!

Štúdia je výstupom z projektu VEGA č. 2/0026/19 *Literárny/umelecký artefakt a jeho kontexty (Komparatistika a sociálne vedy)*.

LITERATÚRA

- Bátorová, Mária. 2000. *J. C. Hronský a moderna*. Bratislava: Veda SAV. (nem. Peter Lang 2004).
- Bátorová, Mária. 2006. *Paradoxy Pavla Straussa*. Bratislava: Petrus.
- Bátorová, Mária. 2012. *Dominik Tatarka slovenský Don Quijote*. Bratislava: Veda SAV. (angl. Peter Lang 2015).
- Bátorová, Mária. 2014. Slovak Literature and Culture from the „Postcolonial“ Perspective. In: *Primerjalna književnost*, 37/3, 73 – 88.
- Foucault, Michel. 2000. *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram.
- Kollár, Ján. 1846. *Hlasové o potrebe jednotného spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*.
- Lotman, Jurij Michajlovič. 1990. *Štruktúra umeleckého textu* (prekl. Milan Hamada). Bratislava: Tatran.
- Miko, František – Popovič, Anton. 1978. *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran.
- Skinner, Quentin. 2009. *Visionen des Politischen*. Heinz, Marion – Rühl, Martin (eds.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Skinner, Quentin. 2010. Bedeutung und Verstehen in der Ideengeschichte. In: Mulsow, Martin – Mahler, Andreas (eds.): *Die Cambridge School der politischen Ideengeschichte*. Berlin: Suhrkamp, 21 – 25.

Mária Bátorová

Sławiński, Janusz. 1974. O problemach, sztuki interpretacji. In: *Dzieło. Język. Tradycja*, Janusz Sławiński. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 157 – 170.

Žilka, Tibor. 2011. *Vademecum poetiky*. Nitra: UKF.

KONTAKT

prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc.

Ústav svetovej literatúry SAV

Konventná 629/13

811 03 Bratislava

Slovenská republika

maria.batorova.sav@gmail.com